

موجوده ارون اوا

پژوهش و بازیافت

(نقدی بر کتاب ادبیات دوره سامانیان در فرهنگ های فارسی نوشته سعیدعمران سعیداف، خجند، ۱۹۹۹).

بررسی و تحلیل و تحقیق ادبیات قرنهای ۹-۱۰ میلادی تا حال از عمده ترین مسایل علم سخن شناسی تاجیک محسوب می شود، به ویژه آن که معین کردن متن اصیل و صحت اشعار سخنوران عهد مذکور دقت پژوهشگران را بیش از پیش به خود جلب نموده است. زیرا هنگام قرائت اثرهای «اشعار معاصران رودکی» و «آثار رودکی» خواننده به دشواریهای زیادی روبرو می شود که منجر به عدم درک معنی درست و نامفهومی معانی اغلب واژه و ترکیبات می گردد. موضوع منسوبات شعری نیز خود مشکلی دیگر است. کتاب تازه نشر «ادبیات دوره سامانیان در فرهنگ های فارسی» تألیف دانشیار کرسی ادبیات کلاسیکی تاجیکی دانشگاه دولتی باباجان غفوراف خجند، س. سعیداف تا حدودی این مشکلات را برطرف ساخته، در معرفت درست اشعار رودکی و معاصران وی مساعدت می نماید. اثر مذکور شامل یک مقدمه، دو باب و خلاصه و علاوه ها است. مؤلف در مقدمه اظهار می نماید که تحلیل و تحقیق متن شناسی متون ادبی عهد سامانیان از اولین وظیفه های سخن شناسان تاجیک به حساب آمده، «وظیفه مهم متن شناسی این دوره، تبیین متن اصلی، معین نمودن مؤلف واقعی این یا آن اثر، شناخت آثار منسوب و مشکوک سخنوران قرن ۱۰ می باشد» (ص ۶-۵). مؤلف درست قید می نماید که در نقد و تصحیح متون ادبی قرن ۱۰-۹ فرهنگهای تفسیری، بخصوص لغتنامه های قدیمی مقام شایسته دارند. از این لحاظ، باب اول اثر شامل بازگویی ارزش لغت شناسی و ادبی فرهنگهای دوره اول بوده، «معلومات عمومی لغت شناسی و ادب درباره فرهنگهای دوره اول» نام گرفته است. در این باب مؤلف پیرامون سه فرهنگ مهم- «لغت فرس»- ابومنصور علی ابن

احمد اسدی طوسی، «فرهنگ فخر قواس» فخرالدین مبارکشاه قواس غزنوی، «صحاح الفرس» محمد هندوشاه نخجوانی معلومات داده، مقام لغت‌شناسی آنها را معین نموده است. علاوه بر این، آموزش کامل مواد سه فرهنگ مذکور به مؤلف دست داده است که منسوبیت ابیات شاهد فرهنگهای مورد تحلیل را به این یا آن سخنور به طریق آماری معین سازد. بازگویی مقام فرهنگهای موصوف در اندریافت متن اصیل، گردآوری و تنظیم اشعار پریشان و بازیافت اشعار تازه ارزش علمی باب نخستین رساله را کامل‌تر ساخته است.

باب دوم اثر «فرهنگ تفسیری و تصحیح متون ادبی عصر ۱۰» نامگذاری شده، از دو قسمت عبارت است. قسمت یکم باب مذکور- «متن شناسی و مسایل تصحیح متون ادبی» در خصوص علل تحریف متون ادبی بوده، تأکید می‌گردد که تا حال در متن‌شناسی ما اصول دقیق و عملی وجود ندارد. روند کار با فرهنگهای مرحله اول و نشان دادن مقام آنان در نقد و تصحیح متون ادبی عصر ۱۰ به مؤلف امکان داده است که در متن‌شناسی امروزه دو مرحله فعالیت متن‌شناس را نمایش دهد:

- دریافتن و آموختن همه نسخه‌های دستنویس و سرچشمه‌های انتشارشده آثار ادبی و در نتیجه آن انتخاب و آموزش متن اساسی؛
- تحلیل متن اساسی، آشکار نمودن سهو و غلطها، تصحیح آن، برقرار نمودن متن اصلی مؤلف (ص ۵۰).

قسمت دیگر باب دوم «تصحیح نظم عصر ۱۰» نام دارد و از نظر ما جوهر اساسی تحقیقات را تشکیل می‌دهد. محقق توسط کاربرد اصول تطبیقی- تاریخی سه مسئله بحث طلب را حل و فصل نموده است: تصحیح متون ادبی، معین نمودن مؤلف واقعی این یا آن آثار ادبی، بازیافت اشعار نامعلوم. بنا به گفته محقق «متون ادبی عصر ۱۰ از دیدگاه علم متن‌شناسی به طور شاید آموخته نشده است» (ص ۵۷). آشنایی با مواد فرهنگها و قیاس و مقابله آن با

نشرهای تاجیکستانی اشعار رودکی و اشعار معاصران او به مؤلف امکان فراهم آورده است که سهو و خطاهای زیادی را دریافت نماید و شکل صحت اشعار ایشان را برقرار نماید. در حقیقت، هنگام قرائت کتاب «آثار رودکی» و «اشعار معاصران رودکی» خواننده به اشتباهات زیادی برخورد می‌کند. حتی از بعضی ابیات هیچ معنی دریافت نکرده به کوچه بن‌بست وارد می‌گردد. قرائت مواد گردآورده محقق در قسمت مذکور اثر، خواننده ره‌گم‌زده را نجات می‌بخشد. چنانکه:

بر کوه والا چوچه همچون عقاب اندر هوا

بر گریو راه چون چه همچو بر صحرا تریوه

بیت مذکور از شهید بوده، در «اشعار معاصران رودکی (ص ۴۰). همین طور ذکر شده است که باعث تأسف است. محقق در نتیجه جستجوی مواد فرهنگها شکل صحیح آن را یافته است:

بر کوه والا چو چه؟ همچون عقاب اندر هوا

بر گریو راه چون چه؟ همچو بر صحرا شمال

مؤلف چنین نتیجه می‌گیرد که تحریفات و تصحیفات در متون ادبی در نتیجه عدم درک درست معانی واژه و الفاظ و نادرست خواندن آنان به وقوع می‌پیوندد. همچنین همین عدم درک منجر به تبدیل یک واژه به واژه دیگر نیز شده است که در نتیجه به خلل‌دار شدن معانی مصرع و ابیات می‌گردد. همه این گفته‌ها در اثر با سندهای مشخص ثابت گردیده‌اند. مؤلف تأکید می‌نماید که واریانتهای مختلف از یک بیت یا پاره شعری، مستقیماً به ناسخان ارتباط دارد، زیرا محض توسط «زحمت» ایشان در متن اثر بدیعی اشتباهات زیادی به عمل می‌آید که از مطلب سخنور فرسخها دور است. از این رو متن‌شناس اصیل را ضرور است که در معین کردن متن اصلی خیلی محتاط باشد و تنها متنهای قدیمی و دشوار مطالعه را اساس کار خود قرار دهد. باز یک خصوصیت مهم این قسمت اثر عبارت از آن است که محقق

با نظر داشت سبک و اسلوب و یگانگی وزن، قافیه و آهنگ ابیات، شعرهای تام و پاره‌های مکمل سخنوران عصر ۱۰ را برقرار نموده است که نیز از دستاوردهای محقق در علم ادبیات شناسی ماست. یک پدیده جالب در کار س. سعیداف این بازیافت اشعار پریشان محسوب می‌یابد. در نتیجه آموزش و تحلیل همه جانبه سه فرهنگ در بالا ذکر شده، محقق بیت‌های زیادی دریافت نموده است که به قلم گوهرریز رودکی و سخنوران دیگر تعلق دارند. در نتیجه نسخه بدلها محقق مؤلف اصلی بسیار ابیات پراکنده شعرای عصر ۱۰ را معین کرده است. محقق به طور مشخص قید می‌نماید که در فرهنگهای مذکور زیاده از ۱۰۰ بیت تازه رودکی و معاصران او موجود است.

در پایان، محقق چنین نتیجه می‌گیرد که در راه معین ساختن متن اصلی و یافتن اشعار کامل، همچنین بازیافت اشعار پریشان فرهنگهای تفسیری فارسی- تاجیکی مقام شایسته دارند و آنها «برابر اهمیت لغت‌شناسی خود، همچون منبع ادبی نظیر ندارند و در تدوین کلیات نظم عصر ۱۰ برابر تذکره‌ها مواد فرهنگها باید در استفاده اول قرار گیرند» (ص ۱۲۵).

تألیف این اثر محقق جوان و پرکار سعیدعمران سعیداف چندی از گره‌های مهم را در متن‌شناسی معاصر باز کرده است. در رساله مواد و سندهای زیادی در زمینه نقد و تصحیح اشعار رودکی و معاصران وی فراهم آورده شده که نتایج پژوهش و بازیافت محقق‌اند. اثر از حیث مسئله‌گذاری و حل و فصل آن خیلی پربار بوده، افکار و اندیشه‌های مؤلف را از جهت علمی مستند گردانده است.